gamber'in de hazır bulunduğu bu antlaşmayı, Abdullah b. Cüd'ân ile Zübeyr b. Abdülmuttalib düzenledi. Hilfü'l-fudûl ile büyük bir itibar kazanan Abdullah, yalnız Mekkeliler'i değil, Arap Yarımadası'nın muhtelif yerlerinden hac, umre veya ticaret maksadıyla Mekke'ye gelenleri de himayesine alır, onların silâh ve eşyalarını muhafaza ederdi. Ayrıca onun herkese açık sofrası, bol ikramları ve hediye dağıtması gibi üstün hasletleri, başta Ümeyye b. Ebü's-Salt olmak üzere, bazı şairlerin kasidelerine konu teşkil etmiş ve bu durum Mekkeliler arasında da itibar kazanmasına yol açmıştır. Hz. Âişe, onun sahip olduğu bu hasletlerin âhirette kendisine bir fayda sağlayıp sağlamayacağını Hz. Peygamber'e sormuş, Peygamber de, "Hayır, çünkü o bir defa olsun, 'Rabbim, kıyamet gününde günahlarımı affet!' dememiştir" şeklinde cevap vermişti.

Abdullah b. Cüd'ân'ın nübüvvetten 10 yıl kadar önce öldüğü tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

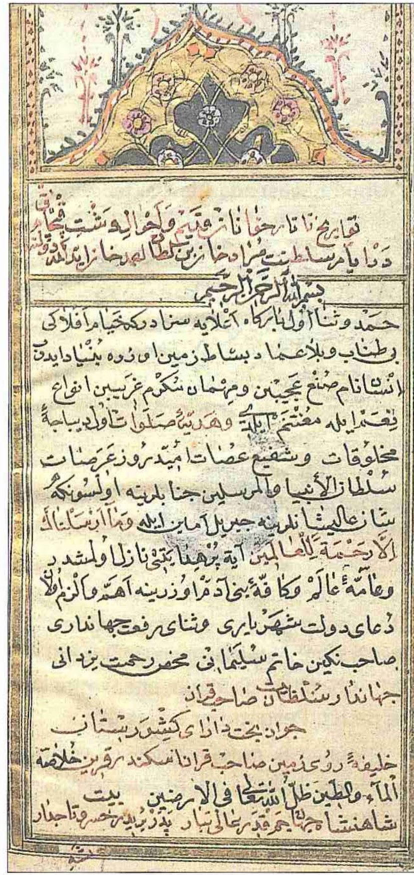
İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 134; İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 127, 219; III, 226; Zübeyrî, *Nesebü Ḳureyş* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1961, s. 291-293; İbn Habîb, *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Âfâki'l-cedîde), s. 137-138, 167, 171, 237, 240-241, 304, 305; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 175, 475, 576, 583, 604; Belâzürî, *Fütûḥu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, I, s. 58; a.mlf., *Ensâbü'l-eşrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 102; İbn Düreyd, *el-İştiḳāḳ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 141-144; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1384-85/1964-65, II, 286-287; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân*, Beyrut 1968, II, 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1401/1981, II, 217-218; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fî târîḫi'l-ʿArab ḳable'l-İslâm*, Beyrut 1968-72, IV, 94-103; Ch. Pellat, "ʿAbd Allāh b. Djudʿān", *EI²* (Fr.), I, 45-46.

 MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH ÇELEBİ

XVII. yüzyıl
Osmanlı tarihçisi.

1610'da Kefe valiliğine tayin edilen Rıdvan Paşa'nın oğludur. Bu sebepten Rıdvan Paşazâde diye tanınır. Kaynaklarda hayatıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Muhtemelen Kırım'da babasının yanında yetişti. Daha sonra İstanbul'a geldi; IV. Murad ve Sultan İbrâhim devirlerinde **müteferrika***lık hizmetinde bulundu. Tarihle ilgili eserleri yanında, Abdî mahlasıyla şiirler yazdığı da bilinmektedir.

Abdullah Çelebi, *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., nr. 289, vr. 1b)

1639'da Sadrazam Kara Mustafa Paşa adına kaleme aldığı *Târîh-i Mısr* adlı eserini Sultan İbrâhim'e sundu. *Teşaʿulü'l-ezhâr fî ʿacâʾibi'l-aḳṭâr* adlı Arapça bir kitaba dayanılarak yazılan bu eser, bir dünya tarihi şeklinde tasarlanmış olup dokuz fasıldan meydana gelmiştir. Eserin son faslı, I. Selim'in Tumanbay ile yaptığı savaşlarla ilgilidir. Kaptanıderya Hüseyin Paşa'ya ithaf ettiği *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* adlı diğer eseri ise Kırım hanlarının 1047 (1637-38) yılına kadar olan tarihini ihtiva etmektedir. Eser ayrıntılara girmemekle birlikte, mevcut bilgilerin sağlam olması ve bazı konularda müellifin bizzat kendi müşahedelerine dayanması bakımından değerlidir. Bu eserin A. Zajaczkowski tarafından ilmî neşri yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Çelebi, *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* (nşr. A. Zajaczkowski), Varszawa 1966, s. 7-20, 27; *Osmanlı Müellifleri*, III, 103-104; Babinger (Üçok), s. 194-195; Karatay, *Topkapı-Türkçe Yazmalar*, I, 196-327.

 MUZAFFER ÜREKLİ

ABDULLAH ed-DİHLEVÎ

(عبدالله الدهلوى)

Abdullāh b. Abdillatîf ed-Dihlevî en-Nakşibendî
(ö. 1240/1824)

Mutasavvıf, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidiyye kolunun kurucusu Hâlid-i Bağdâdî'nin şeyhi.

Gulâmu Ali diye de tanınır. 1156'da (1743) Pencap'ta doğdu. Rüyasında gördüğü Hz. Ali, doğacak çocuğuna kendi adını koymasını istediğinden babası ona Ali adını verdi. Büyüme çağına gelince Gulâmu Ali adını aldı. Fakat daha sonra rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine "Abdullah" diye hitap etmesi üzerine bu iki isimle tanındı. Dinî ilimleri küçük yaşta öğrenmeye başladı. Daha sonra Delhi'ye giderek Abdülazîz ed-Dihlevî'den *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî* okudu. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde kısa zamanda oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Babası, Kādirî Şeyhi Nâsıruddin'e intisap etmesini istediyse de bu istek gerçekleşmeden şeyh Nâsıruddin ölünce onu bu konuda serbest bıraktı. Nakşibendî şeyhi Cân-ı Cânan Mazhar'a (ö. 1195/1780) yirmi iki yıl hizmet ettikten sonra ondan irşad için mutlak icâzet aldı. Şeyhi bir Şiî tarafından öldürülünce onun yerine geçti ve kısa zamanda büyük bir üne kavuştu. Müridlerinin tasavvufî terbiyesiyle ilgilenmesi yanında günün belli saatlerinde zâviyesinde hadis, fıkıh, tefsir ve tasavvuf dersleri okuttu. Kendisinden feyiz almak için Anadolu, Suriye, Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehir'den ziyaretine gelenler, giderek artmaya başladı. Nakşibendîliğin Hâlidiyye kolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî de, "Hz. Peygamber'den rüyada aldığı emir üzerine", Hindistan'a giderek şeyhin müridi oldu. Dihlevî, Kasım 1824'te Delhi'deki zâviyesinde vefat etti.

Nakşibendîliğin Müceddidiyye-i Dihleviyye kolunun kurucusu olarak kabul edilen Abdullah ed-Dihlevî, semâa önem vermemekle birlikte Çiştîliğin tesiriyle vecd ve şevk halleri gösterirdi. Kazânî,

onun çeşitli risâleleri bulunduğunu söyleyerek *Îżâḥu't-ṭarîḳa* (Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 7421) ve *Maḳāmât-ı Maẓhariyye* (İstanbul 1986) adlı iki risâlesini zikreder. Abdullah ed-Dihlevî *Maḳāmât-ı Maẓhariyye*'de şeyhini anlatmış, Abdülganî b. Ebû Saîd de onun hayatı, kerametleri ve halifeleri hakkında *Ḫulâṣa-i Cevâhir-i ʿAleviyye* (*Maḳāmât-ı Mazhariyye* içinde, s. 147-191) adlı bir risâle kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülganî b. Ebû Saîd, *Ḫulâṣa-i Cevâhir-i ʿAleviyye* (*Maḳāmât-ı Maẓhariyye* içinde), İstanbul 1986, s. 147-191; Muhammed Murad el-Kazânî, *Nefâʾisü'ş-ṣâliḥât* (*Reşehât*'ın Arapça tercümesi kenarında), Kahire 1307, s. 72; Abdülmecîd el-Hânî, *el-Ḥadâʾiḳu'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 209; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, VII, 306-308; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-evliyâ'*, İstanbul 1318, s. 122; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 28; C. W. Troll, *Sayyid Ahmed Khan*, New Delhi 1978, s. 30 vd.; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *ʿUlemâʾü'l-ʿArab fî şibhi'l-ḳārreti'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 655; Butrus Abu-Manneh, "The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya in the Ottoman Lands in the Early 19th Century", *WI*, XXII/1-4 (1982), s. 3-8.

 SÜLEYMAN ULUDAĞ

ABDULLAH b. EBÛ BEKİR b. MUHAMMED

(عبدالله بن أبي بكر بن محمد)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Medenî el-Ensârî (ö. 130/747-48)

Tâbiîn devri siyer, megāzî ve hadis âlimi.

Hazrec kabilesinin Neccâr oğulları soyundan tanınmış bir aileye mensuptur. 60 (679-80) veya 65 (684-85) yılında Medine'de doğdu. Büyük dedesi Amr b. Hazm Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunmuş, hem yönetici sıfatıyla, hem de İslâmiyet'i öğretmek üzere Necran'a gönderilmiştir. Dedesi Muhammed b. Amr, Emevîler'in Medine baskını sırasında Harre Savaşı'nda vefat etmiştir. Babası Ebû Bekir ise Medine'de kadılık ve valilik yapmış, ayrıca hadis toplamak üzere Ömer b. Abdülazîz tarafından görevlendirilmiştir. Abdullah'ın kardeşi Muhammed de bir süre Medine kadılığında bulunmuş, fakat kendisi resmî hiçbir görev kabul etmemiştir. Resmî görevi neden kabul etmediği bilinmemekle beraber, Horovitz'in de dediği gibi, bu durum onun araştırmalar yapıp eserler te'lif etmesine imkân sağlamıştır.

Abdullah b. Ebû Bekir, mensup olduğu İbn Hazm ailesinin Mescid-i Nebevî'deki ders halkasında babasından hadis, fıkıh, siyer ve megāzî öğrendi; ayrıca Enes b. Mâlik, Abbâd b. Temîm, Urve b. Zübeyr gibi otoritelerden hadis okudu. Talebeleri ve kendisinden hadis rivayet edenler arasında Zührî, Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne ve Hişâm b. Urve bulunmaktadır. Siyer ve megāzî sahasında en meşhur talebesi ise İbn İshak'tır. 130 (747-48) yılında Medine'de vefat etti. 135'te (752-53) vefat ettiği de rivayet edilmektedir.

İbn İshak, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Belâzürî, Taberî, İbn Seyyidünnâs ve İbn Kesîr gibi müelliflerin eserlerinde Abdullah b. Ebû Bekir'den rivayet edilen haberleri göz önüne alan J. Horovitz, onun megāzî ile uğraşan büyük bir âlim olduğunu ve hatta kardeşinin oğlu Abdülmelik b. Muhammed el-Kādî'ye ait *Kitâbü'l-Meġāzî*'nin belki de gerçek müellifinin Abdullah olabileceğini ileri sürmüştür. Nitekim Zehebî de *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*sında Abdullah'ın bir megāzî kitabı yazdığını ifade etmiştir. Abdullah b. Ebû Bekir yoluyla rivayet edilen haberler incelendiğinde, aslında onun yalnızca Hz. Peygamber'in gazveleriyle meşgul olmadığı, bunun yanında Câhiliye devrinin bazı önemli olayları, Peygamber'in hayatının ilk yılları, gençliği, Hz. Peygamber'e gelen kabile heyetleri, onun gönderdiği elçiler, memurlarına ve komşu hükümdarlara yazdığı mektuplar, Peygamber'in vefatından sonraki gelişmeler, bilhassa **ridde*** savaşları, Hz. Ömer devrinin bazı önemli olayları ve Hz. Osman'ın şehid edilmesi hakkında bilgiler nakletti ve bunları kronolojik sıraya göre verdiği görülmektedir. Bu çalışmasıyla o, İslâm devletinin diplomatik vesikalarını daha sonraki devirlere aktarma konusunda değerli hizmetler vermiştir. Bütün bu rivayetler, onun, Hz. Peygamber'in savaşları esas olmak üzere, bir siyer kitabı yazma gayretini ortaya koymaktadır.

Abdullah **sika*** kabul edilmekle beraber, haberleri naklederken çoğunlukla rivayet zincirini zikretmez. Nakillerinin bir kısmının râvisi, babasının teyzesi Amre bint Abdurrahman'dır. Abdullah Hz. Peygamber'in bazı mektuplarını da rivayet etmiştir ki bunlar ailesinden kendisine intikal eden vesikalardır. Peygamber'in Himyerî meliklerine yazdığı mektup ile büyük dedesi Amr b. Hazm'a, Necran'a giderken verdiği mektup bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), bk. *İndeks*; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, bk. *İndeks*; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. Ziyad Muhammed Mansûr), Medine 1403/1983, s. 283; Halîfe b. Hayyât, *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1966-67, II, 661; a.mlf., *Târîḫ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1967-68, s. 626; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60, III, 54; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, bk. *İndeks*; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 329-330; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, V, 314-315; J. Horovitz, *el-Meġāzi'l-ûlâ ve müʾellifûhâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1949, s. 37-47, 86, 90-91; Sezgin, *GAS*, I, 253-254, 256, 284, 286, 291; Mahmûd Yâsîn et-Tikrîfî, "ʿAbdullah b. Ebî Bekir b. Muḥammed b. ʿAmr b. Ḥazm el-Enṣârî", *Adâbü'r-râfidîn*, Musul 1975, VI, 157-188.

 MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. EBÛ BEKİR es-SIDDÎK

(عبدالله بن أبي بكر الصديق)

Abdullāh b. Abdillâh Ebî Bekr b. Osmân el-Kureşî et-Teymî (ö. 11/632-33)

Hz. Ebû Bekir'in oğlu, sahâbî.

Esmâ ile öz kardeş, Âişe ile de baba bir kardeş olan Abdullah, Mekke'de doğdu. Hicret sırasında, Sevr mağarasında bulundukları üç gün boyunca Hz. Peygamber ile babasının istihbarat hizmetlerini üstlendiği zaman çocuk denecek yaşta idi. Abdullah, Kureyş müşriklerinin yaptıkları toplantıları takip edip Peygamber'in aleyhine alınan kararları öğrenir, akşam karanlığında gizlice Sevr mağarasına giderek olup bitenleri aktarırdı. Geceyi mağarada geçirdikten sonra alaca karanlıkta kimseye görünmeden tekrar Mekke'ye dönerdi. Hz. Âişe, üvey kardeşinin bu son derece tehlikeli işteki başarısını, onun cesur, akıllı ve becerikli oluşuyla açıklamıştır. Abdullah, Peygamber'in Medine'ye ulaştığını öğrenince ailesiyle birlikte oraya hicret etti.

Aşere-i mübeşşere*'den Saîd b. Zeyd'in kız kardeşi Âtike ile evlenen Abdullah'ın, hanımına olan düşkünlüğü sebebiyle savaşlara katılma gibi bazı görevlerini yerine getiremediği ve bundan